

VITÉZ FERENC

Az „élettanok” mint költészettanok

Báger Gusztáv versei a Napharang¹ után

A posztmodern utáni irodalom magyar költészetében is fölerősödtek egyrészt a klasszikus kánont újrafogalmazni kívánó törekvések – melyek egyszerre szeretnék lebontani (vagy szintetizálni) a posztmodern és klasszikus határait –, másrészt a megújuló irodalom szemléleti alapjának fontos része, hogy (a klasszikus és modern formákat ötvözve) új „témákkal” lépjenek az olvasó elé. A prózairodalomban az elbeszélismód ugyanúgy alkalmazkodik a narratív hagyományokhoz, mint az elbeszélői szerep által megkívánt újításokhoz, miközben szeretné a hagyományos „elbeszélés” mikéntjét, illetve élményét is összekapcsolni, akár az időszemléleti kontextust és az értelmező Én-szerepet is szabadon kezelve.

A költészetben részben könnyebb, s részben nehezebb feladat előtt áll az alkotó. A klasszicizáló költőt gyakran érheti a korszerűtlenség (valamint az eredetiség hiányának a) vádja, miközben – a formai és gondolati áthallások ellenére – nem „utánérzéssel”, hanem újrafogalmazó „beleérzéssel”, aktuális asszociációkkal alkotja meg a művét. S mindenekelőtt: eredetiséggel. Mert a „kölcsonbe” kért motívum már egy új kontextus része; a parafrázis pedig az új (költői) lélettér érvényes közege.

Hiszen kulturális szimbólumaink is ezt a folyton-változást érzékeltetik, ráadásul nemcsak értékeink alakítják a „jeleinket” (és jelenünket), hanem a jelképek is visszahatnak saját értékeinkre és viselkedésünkre. Szükségszerű így, ha az életkeretek megváltozásával a költői motívumkeretek is változásokon mennek át – ezért a poézis „élményköreibe” olyan tematikák is bekerülnek, amelyek eredetileg „költőietlenek” tűntek. Erre a jelenségre találjuk meg a leginkább alkalmas példát: Báger Gusztávot.

¹ BÁGER Gusztáv (2018): *Napharang. Válogatott és új versek*. Széphalom Könyvműhely, Bp.

A válogatott kötet címadó ciklusa (*Napharang*) a 2015 és 2018 között írt versek zárófejezete volt. Huszonnégy versből álló új kötet – „*Kiapadhatatlan hő a belső Napban, / legyőzhetetlen Élet*” –, illetve az utolsó gnóma címével: *Virradat*. Valóban találkozhatunk is a virradatkori újjászületéssel az elmúlt két évben (a válogatott kötet után) készült legújabb lírai anyagban.² Az „élettani” ciklusok egy új virradatot vetítenek Báger Gusztáv költészetébe;³ ám a későinek tűnő virradatban minden a megfelelő helyére kerül: a költői életmű lényege összegződik.

Azt gondolnánk, ha eddig a lírai anatómia – a költői „bonctan”, a világ „testének” a fölépítését tanulmányozó attitűd – határozta meg az értelmezést vagy a világkép tükrözését, most a fiziológia, az élő organizmus működésének, szerveződésének leírása és értelmezése fogja a költői beszédmódot irányítani. Az élettannak azonban a belső környezetet is mindig számba kell vennie, mintegy az alkalmazkodóképességünk kérdése kerül a költészetnek is a középpontjába.

Továbbra sem változik meg alapjaiban a „*Dallammá alakítjuk a dilemmákat*”⁴ lírai szándéka, azonban az „élettan” már sokkal alkalmasabb a költészetten (ars poetica) megfogalmazására, mint a „bonctan”. A két előtag ráadásul a két ellentétes oldal felőli közeledést is kifejezi: rávilágít például arra, hogy az anyagba szorult életet vagy az életbe sűrített anyagot vizsgáljuk-e.

Báger Gusztáv, túl a nyolcvan éven, most az élettant és a bonctant ötvözi a költői inspirációiban. A külső és a belső, avagy az anyagi és lelki „környezet” viselkedése – a viselkedésben megnyilvánuló sajátosságai –, illetve a kettő

² Kéziratban kaptam meg a költőtől a 15 versből álló *Az ember élettana*, a 8 „töredékből” építkező *A zene élettana* (mely közben megjelent a *Zempléni Múza* c. folyóirat 2020. nyári számában [78–81. old.]), a 7 fabula-verset összegző, *Az etikus gazdaság és a közös élettana*, valamint az 5 „fejezetre” osztott *A remény élettana* (*Töretlen bizalom*) új ciklusokat. Ezek a tanulmány írásakor részben már megjelentek, illetve megjelenés előtt álltak.

³ Báger Gusztáv (1938) József Attila-díjas és Bertha Bulcsú-émlékdíjas költő, a magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével kitüntetett közgazdász. Dolgozott az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének főigazgatójaként, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyetemi tanáraként; 2015 nyaratól a Monetáris Tanács tagja. Tudományos művei mellett 1996 óta több mint 20 önálló verseskötet jelent meg.

⁴ SIPOS Lajos, szerk. (2018): „*Dallammá alakítjuk a dilemmákat*”. *Tanulmányok, ismertetések, interjúk, levelek, e-mailek Báger Gusztáv költészetéről*. Tiszatáj Könyvek, Szeged.

egymásra hatása, tehát az emberi lélek (transzcendens) és fizikai (immanens materiálisban), köznap helyzetekben való sorsát, aztán a sorsfelismerésben kialakított életstratégiáját is körbejárja.

Az ember és remény szorosan összefonódik – a reményben testesül meg egyszerre minden emberi erő és esendőség. S a *zene élettana* is beleilleszkedik ebbe a sorba, miközben már az ember és a remény viszonyának a következő szintjét mutatja meg: a papír s a nyomtatott „kotta-betű”, a „hallás és látás” (a belső hallás és a belső látás) „megszólaltatásának” útját, ahol a Remény a megértésben, „*az átélés bensőséges rejtélye*” fölfedezésében teljesezhet ki. Mert „*A zene megöntözi a lelket.*”

Báger Gusztáv még egy következő szintet lép, mikor „*az etikus gazdaság és a közjó élettana*” (a költészettől meglehetősen idegen) fogalmát úgy emeli be lírai világa komplex működésrendszerébe, hogy az ne idegen elem, hanem hitvallásának szerves alkotórésze legyen. Attól függetlenül, hogy életgyakorlatában, civil státuszában milyen helyet foglal el a közgazdaságtan,⁵ számára fontos, hogy kizárólag költői érvénnyel hassanak az üzenetei. Tisztában van persze vele, hogy a költői érvény egyúttal emberi (erkölcsi és etikai) hitelt is jelent, ezért lírai állapotrajzai és elemzései, „stratégiai útmutatásai” egyúttal morálfilozófiai vetületei lesznek mindannak, amit a státuszról és az életről, illetve a velük járó küldetésről gondol.

⁵ Lásd a 3. sz. lábjegyzetet, kiegészítve a következő adatokkal: 1957–61 között tanult a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen; 1961–65 között az egyetem tanársegédje; 1965-től 10 évig a Tervgazdasági Intézet tudományos főosztályvezetője volt. 1975-ben lett a Budapesti Corvinus Egyetem docense; 1975–81 között az Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottságának szakértője; 1981–90 között az Országos Tervhivatal főosztályvezetője; 1992–2000 között a nemzetközi pénzügyi intézmények titkárságának vezetője volt. 1995–97 között a Kereskedelmi és Hitelbank Rt.; 1997 óta a Budapest Bank Rt. igazgatósági tagja. 2000 és 2002 között az Állami Számvevőszék kutatóintézetének főigazgatója; 2003 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. 2003–04 között a Köztársasági Etikai Tanács tagja; főigazgató-helyettese volt a Szolnoki Főiskolának. 2015-ben az Országgyűlés Gazdasági Bizottsága ellenszavazat nélkül támogatta a jelölését. Kutatási területe az ökonometria.

„Élettanok” – és költészettanok
(avagy: az önújraalkotó ars poeticák)

S okkal tehetjük föl a kérdést, hogy vajon miért lehetnek Báger Gusztáv versei – illetve ciklusai – „élettanai” ars poeticák?

Ugyan már ő sem a mesterség tanításait összegzi, művészi hitvallásának tárgya nem a versírás maga, de a műhelytapasztalatok helyébe az élettapasztalat, a formaesztétikai szabályok helyébe a játékszabály kerül. – Be kell tartani a „tanításokat”, ha az életet működőképes életként szeretnénk vezetni.

Csupa jelenség vesz körbe minket Báger verseiben, s azokra kell reagálni, miközben a tárgyi-környezeti valóság telítve van képzelettel. Borges *Brodie jelentése* c. novellájában⁶ ír egy primitív törzsről, a jehukról, akiket a képzelet hiánya kegyetlenségre ösztönöz. A költészet paradoxonja is az, hogy az általa életre keltett képzelettel föl is erősítheti, meg is szüntetheti a pusztító és önpusztító ösztönt.

A modern ars poeticák⁷ nem „elbeszélnek” az alkotás mibenlétét, hanem az írás mögött lévő vagy az írás közben születő érzelmre, gondolatra reflektálnak, másrészt áttételesen fejezik ki azt az erkölcsi többletet, amit magában hordoz a Mű.

Füst Milán egy úgynevezett „strukturális dinamikáról” beszél, miszerint a mű keletkezésében, létezésében „egyik lendületes tétel követeli, szabja meg a másikat”. Az érzelmi állapot sokszor elbeszélhetetlen, így csak az érzelm poétikai lendületét lehet kifejezni. Ez a lendület, az adott állapotban való létezés ritmusa teremti a struktúrát.

Az ismert „lavina-hasonlat” szerint: „Bizonyos hőtömegek nélkül lavínak el sem képzelhetők, de ebből a hóból csak akkor lehet lavina, ha meg is tud indulni, viszont mihelyt megindul, a rá ható erők már struktúrát is hoznak létre benne. S ugyanígy: valamely indulatos mozgás, vagyis lendület s annak kezdeti tempója nélkül el se képzelhető művészi alkotás [... és e] mozgás az,

⁶ BORGES, J. L. (1986): *Brodie jelentése* (ford.: Nagy Mátyás). In: Uő: *A titkos csoda*. Európa, Bp., 414–422.

⁷ Ld.: SÍK Csaba, szerk. (1982): *Ars poeticák a XX. századból*. Gondolat, Bp.

amely megteremti aztán struktúrájukat, méghozzá már előzőleg is: a művész érzésében, indulati tervében, s utóbb a kivitel valóságos lendülete által.”⁸

A ritmus, a zeneiség, a teremő lendület – a bergsoni „*teremő fejlődés*” – helyettesíti az ihletet. Mint Báger Gusztávnál, akinek költői képzeletét nem a hangulat és nem a tárgy, sokkal inkább ez a fejlődéselv vezeti. Az ő teremő „*intuícija*” (Bergson fogalmazását kölcsönözve) „a tárgyat közvetlenül átélő, a tárgyba a szubjektumot beleélő tudati aktus” formájában ragadható meg.⁹

Minden, ritmikailag is értelmezhető műben megtaláljuk valamely természeti jelenség, illetve biológiai struktúra mását vagy modelljét. (A ritmusról beszélve, ide értjük a gondolatritmust, a zenei struktúrát, vagy a képzőművészeti alkotások kompozíciós rendjét is.) A műalkotás „szövege” így az „élő szervezet” strukturális dinamikáját nemcsak követi, hanem alakítja is; miközben a rá jellemző „lélegzetvétellel” (és „szívveréssel”) élő szervezetként találkozik a befogadóval.

Báger Gusztáv ars poeticája tehát a fejlődéselv (vagy a növekedés) erejébe vetett hit kinyilvánítása. Ennek a jelei már jóval korábban megmutatkoztak – pl. a szentencia-jellegű haikukban is.

Ám Az *ember élettana* az emlékező attitűddel, A *zene élettana* a kifejezhetetlen kifejezésével, A *remény élettana* a bűn és bűnhődés – az „*egymásba néző tükrök*” – viszonyrendszerének tudatosításával, Az *etikus gazdaság és a közjó élettana* a fabula-tanulságok, a vers végi kétsoros „záradékok” révén fogalmazza meg a költő hitvallását (vagy az ars poeticába rejtett közösségi) állásfoglalását a világról és az életről.

⁸ Ld. részletesebben: FÜST Milán (1997): *Látomás és indulat a művészetben*. (A szöveget gondozta: Kis Pintér Imre.) Kortárs Kiadó, Bp.

https://konyvtar.dia.hu/xhtml/fust_milan/Fust_Milan-Latomas_es_indulat_a_muveszetben.xhtml (2020. 0821)

Az idézett részteket kommentárokkal együtt ld.: VITÉZ Ferenc (2011): *A tükör hatalma. Esztétika, szakrális és vizuális kommunikáció*. Kölcsey Kommunikációs Könyvtár, KFRTKF, Debrecen.

⁹ BERGSON, Henri (1930): *Teremő fejlődés*. (Fordította és bevezetéssel ellátta: Dr. Dienes Valéria.) Magyar Tudományos Akadémia, Bp.

*Az ember élettana*¹⁰

A ciklust indító *Halálhír* (In memoriam Kányádi Sándor, Tandori Dezső, Vasadi Péter) már pusztán az emlékezés „címettjei” révén is „hitvallás”.

Három jelzőoszlopként áll az apokaliptikus (vagy őskáosz-) állapotokban a költő előtt három példa. Az éppen születő vers hallgatásában az éppen besűrűsödő csönd feszül. De nemcsak a három megnevezett „példához” való viszony fogalmazódik meg itt – hanem Báger (és az általa képviselt költő) alaphelyzete is: „*Tűnődő vándor cédrusfák alatt*”.

Ez a szakrális helyzet öniróniába fordul a *Maholnap* ironikus társadalomkritikát is sugalló soraiban, amely a verset záró szójátékban csúcsondik ki:

„Mindent kizökkentő földrengéstől
vagy magától megy arrébb a létra?
Borulsz, végül megkapaszkodsz.
Megrendülsz egy pillanatra.”

A *Három oszlop* ars poetica karakterét leginkább a dőlt betűvel szedett szavak teremtik meg, s különösen akkor, ha összeolvassuk a hármat: *saját tradíció a nyelv* – és ez a három egymástól elválaszthatatlan –; a *Változások* c. vers útmutatója pedig a szintén hitvallásosan a helyzetre és a feladatra utaló alcím: „*A benső szemléli a külsőt*”.

S noha már itt is jelen van a *közjó* fogalma, mely nemcsak etikai, de általános értelmezési keretet ad Báger Gusztáv legújabb verseinek – és annak tükrében segíti az életmű újraértelmezését is majd –, meg kell állnunk a filozófiai keretrendszerénél. Vagy teológiai vonatkozásoknál, mert már itt is a *remény* a gondolat irányítója, mely inkább az Istenhittel, mint az anyagelvűséggel kapcsolható össze.

¹⁰ A hivatkozott versek és ciklusok közül az esszé írásakor a legtöbb még nem jelent meg nyomtatásban (vagy kiadás alatt állt). A versciklusok az itt közzétett írás (a szerző egyéb, Báger Gusztávról írt értelmezéseinek) társaságában – *A Napfárgászó. In honorem Báger Gusztáv* c. készülő – a tervek szerint 2020 végén megjelenő – kötet részeként fognak napvilágot látni. Az idézetek forrása minden esetben: *Báger Gusztáv kézírata*.

Milyen utat rajzol elénk a remény?

*„A szív harmóniának látja.
A fizikai szem hiánynak.”*

S nem is a harmónia és a hiány ellentéte áll a középpontban, mert az csak a szemlélődés tárgyának vélt állapota, s a szemlélő jellemének megértése után viselkedik érvényes olvasatként, hanem a „fizikai szem” kifejezés.

Különleges és ritka ez a metaforaképzés. – Egyszerre példázza ugyanis a komplex kép és a hiányos metafora „élettanát”. Ahogy a hiánnyal szemben áll a harmónia, a „fizikai szem” ellentéte a „szív”. A komplex költői képből automatikusan válik a szív „nem-fizikai”, belső szemmé, tehát másodlagosan hiányos metaforává – *belső szem a szív*. De mivel „a benső szemléli a külsőt”: a szív kontrollja erősebb a szem látásánál, legalábbis a szív „nézőpontja”, így a harmónia uralkodik a hiány fölött. Ennek tükrét keretezi szavakká a valóban ars poetica záró versszak:

*„A közjó belülre került immár.
Megint a szívbillentűkre írtál.
Kifelé folyik a benső, akár a Fény.
A remény mézét csöpögteti az Ég.”*

A természet visszavág egyúttal „Megrázó tapasztalat”. Az alcímbe az értelmező szerep domborodik ki. A címnek is lehet orientáló funkciója (a költészetben egyébként ez nem annyira jellemző, mint az epikában), ám az alcím, a lélek- és helyrajzi koordináták használatakor elkerülhetetlen annak figyelembe vétele. Lírai közléselemként a vers részévé válik – Báger Gusztávnál pedig, aki egyébként is takarékosan bánik szavaival – korántsem funkcionélküli, sőt, a jelentés megértéséhez is szükséges a kiegészítés. Mint fönt: a természet visszavágása megrázó tapasztalat az ember számára.

A tanulság – mint ez gyakran előfordul Báger Gusztáv verseinél – itt is visszafelé, sajátosan deduktív logikával olvasandó (és fejthető meg). Költői „tényközlései” már a következtető logika végeredményét sejtetik, és ebből az egésze utaló közlésből, a költői filozófia esszenciájából kell a hozzá vezető utat is nyomon követni. A Báger-féle dedukció ezért lehet egyúttal in-

dukció is: az Olvasónak egyszerre kell az okot következményként, a következményt pedig okként tudomásul vennie.

A „sejtés”, a „véletlen” és a „Soha” jelentése (a csupa szeretetből megint csak kétértelműen egymásba vágó „szolidaritás és a képmutatás”) utólag világosodik meg, az „árnyékbeszéd” és a „virtuális érintkezés” megszüntetésének vágyából. A „megrázó tapasztalat” (tehát az alcím) szerint ez a természet nem a saját „természeti” törvényei révén, hanem az ember természete által lett megalkotva.

A sok kétértelműség – valamint a tudatos homonima-alkalmazások és a szavak ki nem mondott mágiája miatt – hajlunk arra is, hogy Báger Gusztáv költészetét akár a francia szimbolisták között is különleges helyet elfoglaló Mallarmé „onirikus”, álomszerűen valóságrepresentáló lírájának vagy épp a Füst Miláni poézist 21. századi kontextusba helyező „álarcos” költészetnek tekintsük. És egyre inkább annak a legújabb versek tükrében.

Mert a költő a tökéletesedés útját keresi, de ezen az úton folyton szembeülni kell az akadályokkal, például a tökéletlenség démonikus csábításával. A többször idézett Mallarmé és Füst Milán válasza (mindkettő az Isteni Tökéletesség emberi megvalósításának a művészi útjait kereste) ma is érvényes, viszont újrafogalmazandó. Be kell látni, ha nehéz is, hogy az ember nem tökéletes, nem feddhetetlen, nem lehet az általa megrajzolt úton visszamenegetni az Édenbe.

Báger Gusztáv válasza azonban a megváltozott történelmi (társadalom-gazdasági, globális, pozitivista módon meghatározható szociokulturális) korszak adottságaival is számol, mikor a költői látleteit fogalmazza meg. Mert az „ember élettana” nem lehet teljes, ha abban az emberi élet és az életben maradó ember (tehát Élet és Ember) küzd egymással. Élet és Ember közt csak az Emberré vált Örök Élet teremtheti meg a békét.

Báger Gusztáv *Tulipánfája* ugyanúgy életfa, mint más tulipánmotívumok, és az értelmezést orientáló alcím ebben az esetben maga a dátum (2020. 03. 21–24.), melynek a poétikai mellett prozódiai jellegű szerepe is elképzelhető, jelölve a tanulásnak az egy héttel későbbi (2020. 03. 29.) megírását; végül is ez a hitvallásos üzenetrész a „hétköznapi” versben: a jövőbe nyitó „kilincs” motívumával.

„Heuréka! Mára újra kinyílt,
nagy része jövő időbe kilincs.”

A Nagyapa ollója egy fajta „talált tárgy”; az Átváltozás olyan „Keringő” (táncként az „éppen volt” és az „éppen lesz” közötti állapot – a mozdulat halálából a mozdulat újjászületése), mely a folyamatosságot, az átváltozásban való újjászületést teszi törvénné. A *Szerelem karantén időben* c. vers „Hideg ragyogás”; az illyési zsarnokság-mondatverset újraértelmező *Egy mondat a gonoszságról* – álhangokat villogó „Állélek” – a cím és alcím itt sem csak értelmező, hanem metaforikus azonosító viszonyba lép egymással.

A költővel folytatott diskurzusok alkalmával kiderült például az is, hogy nem igazán különbözik a szerzői és az olvasói értelmezés. Az *Egy mondat a gonoszságról* fontos üzenete, hogy az eredendő bűn miatt az ember képtelen megváltozni Isten kegyelme, a *metanoia* nélkül. Nem kell zsarnokságnak lenni ahhoz (hiszen Illyés Gyula ikonikus verse a zsarnokság kegyetlenül pontos természetrajzát adta), hogy gonosz legyen a világ.

A gonoszság bennünk van. Illyés korában még rá lehetett értelmezni mindent a társadalmi berendezkedésre, Báger verséből azonban az is kiderül, hogy ma már fel kell ismerni: az álszentek és a lelketlen lelkek ellen a demokratikus rend sem tud védelmet nyújtani.

A holisztikus világkép felé

Az *Eucharisztia* (2.) mély jelentésrétegeket föltárva szól az áldozási és úrvacsorai szent rítusról. Ezt a felekezetek másképp értelmezik, s közben néha a lényegét is elvétik. Például azt, hogy az ember összeforr Krisztussal azáltal, hogy részesül az Ő testéből.

Miért fontos ez?

Jézus teste „bűnnélküli” volt, és mert az egyesüléssel megvalósul az átváltozás, a bűnösből is ártatlan lesz, ha hisz a misztériumban.

A kép ezért holisztikus – egyik jelenség nem különíthető el a másiktól, s mindent egységben kell szemlélni; viselkedésünk meghatározza a másik viselkedést (illetve fordítva).

A szimbólumot ugyan mi alkottuk, de a szimbólum is megalkotott minket. Erre két helyen is utal a költő:

*„Mi rajta, élő szimbólum:
Krisztus holisztikus képe,
Aki átmossa a vérünk,
és mélyen felolvad bennünk.”*

*„Két összekapcsolt Szent Lélek:
ezt üzeni a csodakép
a holisztikus corpusnak:
haiku a haikunak.”*

A személyiség teljes „átírása” történik meg. Ha ezt a sok hívő ember megértené – hallhatjuk ki a sorok mögül –, a világ is másutt tartana. A költő hallatlan erővel sűrít, és a sűrítés egyik legizgalmasabb formája a versben említett haiku műfaja.

Mellőzve a keleti költészet műfaji-formai sajátosságainak a felsorolását, a haiku maga is „holisztikus” műfaj és forma. – Elválaszthatatlan egységben szemléli a természetet és embert, az életet és halált, jelenséget és gondolatot, a múltó hangulatot és örök akaratot; az adott pillanatban történt dolog meg-egyezik az örökkévalóság törvényeivel... – a haiku kettős említése ezért direkt költői üzenet. Ám a haiku-karakter ismerete nélkül is ki kell bomlani az üzenetnek. Fölsejlik a születés az eggyéválás látomásában. Egy új világ – a merőben új lelkiismeret – születik meg. Merész újítás a költői megfogalmazás költészetünkben.

A jelképpé sűrített létezés-egészben egy jelkép segít abban, hogy a létezés egészét meg tudjuk élni. Az „Istent eszünk” cselekvő metaforája az Isten-nel való egyesülés kifejeződése (káprázata és farkasvaksága is – ha hiányzik az aktus mögül a mindent átható csodaképesség).

A *Mint kariatidák* című vers szintén merész kísérlet az értékrend újragondolására. Az „erdő” alcím az olvasót a fikciós közegbe lendíti át – s gondolhatunk itt Eco *Hat séta a fikció erdejében* előadás-sorozatára vagy Kosztolányi *Zsivajgó természetének* fáira. Báger Gusztávnál azonban a bükk, a fenyő, a gesztenye nemcsak a „tulajdonságok tablója”, hanem egy-egy történeti kor értelmezése is.

És mindezek fölött (s mindezek alatt) ott van a víz az emlékezet őseleme és az emlékezés újrateremtő hatalma. Báger lírai univerzumában a víz fenn tartja a dolgokat, illetve ellátja „élettel” a világot. Nemkülönben azt a mikrovilágot is, ahonnan a költő érkezett – így tudja személyesnek is tekinteni az univerzumot. Bár isznak belőle a fák, megkóstolják a tárgyak..., de el nem fogy! Mindig van tartalék, mindig van utánpótlás a természetben. Ez a jelentés itt is az utalások sokaságából bomlik ki. Hiszen a víz a teremtő szellem szimbóluma: a bensőkből fakadó víz – *János evangéliuma* szerint is – a hit miatt válik kifogyhatatlan forrássá. És másutt a víz a nyelv, a beszéd allegóriája (ekképp szintén szellemi a fogantatása).

Érdeemes a *Mint kariatidák* c. verset azért is többször elolvasni, mert nemcsak az athéni nőalak-oszlopfőeknek a jelentése, hanem például a Tompa Mihály *Virágregéi* által fölvázolt új magyar szimbolizmus posztmodern beteljesülését is láthatjuk benne szimbolikus-allegorikus, tárgyszerű-metafizikus, expresszív szürreális, lélektani-asszociatív kifejezés- és jelentéshálóiban.

Mint az alcím (*Erdő*) szerepét illetően megjegyeztük, a szavak itt nem a szótári jelentésükben vannak jelen. Az „*Erdő*” ugyanúgy helyi értékű, konkrét, mint általános és absztrakt. Az erdő (mint a növényi organikus lét) jelképe az emberi kapcsolatok erdejére ugyanúgy képes utalni, mint az összefüggések (filozófiai) viszonyaira. („*A bükk egy szolid hercegnő volt*”; „*A fenyő szigorú tanárú. Akár egy kígyómarás*”; *A gesztenye háziasszony*” – és a folyó az ünnep: „*fény és ragyogás*”).

A jelentésszociáció megkettőződését látjuk továbbá az – allegorikust mellőző, közvetlenül önmegszólító és – önjellemző hitvallásban: *Betűk tenyésze, mondat-telep (A nyelv térképe)*. A versét író, merengő költő – követve

*„a hangok és a szavak rituális táncát,
a kerti bimbózás lassú és lágy működését,
[...] a fellobbant idő lángoló kanócat,
[...] a csillagok világgá futását fönt”*

fölismeri a saját létezését, és így születik meg

*„szíve mélyében
az örökké tartó odaszánás”.*

A zene élettana

E ciklus arra a meghatározhatatlan forrású szállóigére is visszavezethető akár, mely szerint *„zenéről írni olyan, mint táncolni az építészetre”,* s ezt párhuzamba lehet állítani *„az építészet megfagyott zene”* esztétikai metaforával. Ám a költő az alcímben közli az olvasóval, hogy hosszúverse *Elizabeth Hellmuth Margulis* inspirációjára született. S ha komolyan vesszük az inspirációt, az ihlető forrást sem szabad figyelmen kívül hagyni, ráadásul a költő számára is meghatározó a *„zenei élmény”*.

Az inspiráló „forrás” zenepszichológus. Ez a terület a filozófia és zeneelmélet, a kísérleti pszichológia és idegtudomány, az antropológia és a számítógépes modellezés integrálásával keresi a választ arra, hogy mi a zene szerepe az emberek életében.

(Vajon miért szereti az ember a zenét? Mi motiválja a zenehallgatásra vagy zenélésre? Vajon miért képes egy zenemű mély érzéseket a felszínre hozni, vagy önfeledt táncra hívni?)

Mivel a zene elválaszthatatlan a költészettől, Báger Gusztáv zenei „élettanról” írt hosszúverse föltétlenül az ars poetica megnyilvánulások sorába illeszthető: mert mindaz, amit a zenéről mond, érvényes a költészetre is, amit pedig a zene és költészet kapcsolatáról kódol versébe, az a (kódolatlan) költészet és a (kódolásra váró) világ kapcsolatáról is beszámol.

Az interpretációs (avagy az olvasati kapcsolaton alapuló) feladatot kissé megnehezíti, hogy a hosszúvers sajátosságaival ellentétben nem a leíró vagy élményközvetítő (értelmező-kifejező) folyamatba kell belépni az olvasónak, hanem a végeredményt, a sűrítményt, már az esszenciát kapja meg.

Báger Gusztáv költészetének talán ez a mindezidáig legtitokzatosabbnak tűnő műve. Önmagában is egy verseskötet lehet! Nyolc hosszabb „epizódra”, részletre vagy szekvenciára bontja bár a verset (Guillevic, a francia minimálköltő példájához hasonló¹¹) töredék-egészeket alkot.

¹¹ Guillevic, Eugène (1907–1997) francia költő a Pénzügyi és Gazdasági Minisztérium munkatársaként kezdett dolgozni (penzügyminisztériumi főtitkárviselőként vonult nyugállományba), a szavak és dolgok, a megnevezés és a létezés közötti kapcsolatokat faggatta. Somlyó György írja: „Ez a képeket, színeket, hasonlatokat szinte teljesen mellőző költészet, amely

Báger Gusztáv versmondai (a hol hosszabb, másutt egészen rövid önálló mondatokba képzett lírai állításai, érzései és sejtései, asszociációi és reflexiói, következtetései) mind-mind különálló versek lehetnének. S bennük az egész ciklikus áram – a folyamat, a sejtések és következtetések egymásutánja – ki-rajzolja, megteremti az érzéki-gondolati párhuzamok szerves univerzumát.

Bár az emlék és látomás, a biztos látás és bizonytalan sejtés, a meg sem határozható intuíció összhangja, dichotóm elágazású (vagy többszólamú) harmóniája uralja a verset, a Gadamertől idézett „örökkön-örökké” út a megértés felé azt is sugallja, hogy a zene megélése az élet megismerését segíti. Az életét, tehát önmagunknak a megértését, megélését és megismerését.

Báger itt nem zenei kompozíciót alkot, hanem a zene élmény- és eszközrendszerének a segítségével közelít az emberi létélményhez. Ezért minden mondata és sora az emberlét-élmény lírai transzpozíciója. S ebből adódóan „sűrített” ars poetica. „Végső” megállapításokról (vagy alapozott sejtésekről) lévén szó, nem lehet folyamatában utalni a vers tanulságaira, és valamilyen közös zenei élmény nélkül nem is lehet bekapcsolódni a „közös” asszociációs műveletbe, mindössze néhány „következtetést” lehet itt egymás mellé tenni – és a sorrend az olvasatok mikéntjétől függően változhat is.

Alább ezeknek a lehetséges esszeneciáknak a további, újrarendező „sűritését” kínálom, egy szubjektív olvasatcsokorban, meghagyva azonban az első és utolsó sor helyét:

„A nyomtatott zene hallgat.

[...] Meg kell szólaltatni a papírt.

[...] Az átélés bensőséges rejtély.

[...] Az idegsejtek nem árulkodnak.

*[...] Senki más nem tudhat a rejtély
rácsos szerkezetéről.*

*[...] Bartók legdrámaiabb darabjai
beszélgetésre sarkallják a nézőt.*

főként fogalmakkal és azok nyelvtani helyével fejezi ki magát, mintegy pontosan szerkesztett nyelvi idomokba foglalja a dolgok és az ember rejtett kapcsolatait.”

<https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/SOMLYO/somlyo00839/somlyo00888/somlyo00888.html> (2020. 08. 05.)

[...] Nem létezik lehetetlen.
[...] Ahol elestem eddig, most átugrom.
[...] A hangverseny istentisztelet lesz.
[...] Chopin etűdjei érzékibbé színezik a tónust.
[...] A zongora egy eposz.
A hegedű albatrosz.
A gordonka gímszarvas.
[...] Káplán a klarinét.
Kihirdeti az Igét.
[...] Ütem és hangsúly. Üdvösség és derű.
A rezgés, akár a korai öröm.
Ott lüktet a szívben a ritmus.
A fájdalmas hegedű.
[...] Távlatok bomlanak ki benne.
Összhangként igent mond a **nemre**.
S ez a csodálatos, hogy teremtett.”

Az etikus gazdaság és a közjó élettana

Samuel Bowles könyve – ennek inspirációja nyomán írta versciklusát Báger Gusztáv – *Az etikus gazdaság* címmel 1998-ban jelent meg magyar nyelven is.¹² Az ajánlásban olvasom, hogy a közgazdaságtanban régóta alkalmazott *homo oeconomicus* megközelítést mára egy új gazdasági paradigmára épülő, empirikus viselkedési modell váltja fel. A viselkedéstudományt is tanulmányozó Bowles arra kíváncsi: mik a gazdasági döntések mozgatórugói, s hogyan módosulnak az értékítéleteink a gazdaságszabályozások révén. Az University of Massachusetts professzora az etikai alapokon is méltányos, megújulásra kész irányítási rendszer kialakulását ösztönzi, melyekből a játékelméleti stratégiák sem hagyhatók ki.

¹² BOWLES, Samuel (2018): *Az etikus gazdaság. Miért nem helyettesíthetik a jó ösztönzők a jó állampolgárokat?* Pallas Athéni Könyvkiadó, Bp.

Miről szól a költészet? Borges úgy vélte, hogy bármi alkalmas a költészet tárgyává válni,¹³ s ezt Báger Gusztáv bizonyítja. Bármi, ami a költő élménykörébe kerül, a költészet „tárgya” lehet – s ha nem tárgya, ihletője föltétlenül. Nevezetesen a költő-közgazdász élményköre nem kizárólag a természetre, az életjelenségekre, a magán- és lelki élményekre, a találkozásokra és vágyakra (vagy a hiányokra) terjed ki, hanem ahogy a filozófus-költő akár Platónról és Arisztotelészről, a „poltikus” költő a napi politikai történetekből meríthet, a közgazdasági érdeklődés a „közgazdasági jellegű” versek születésénél szintén fontos szerepet játszhat.

De vajon létezik-e ilyen kategória, hogy *közgazdasági vers*? – Tévednék, ha azt mondanám, hogy nem létezik. Mert egyrészt a verset nem a „kategória” minősíti, hanem a minőség fogja aztán a kategóriába, majd a kánonba sorolni; másrészt a „közgazdasági” jelző értelmezése is föltöbb nehéz feladat, ha az irodalom terrénumában keressük a megfejtést.¹⁴

Nem lehet megfeledkezni az alkotás mikéntjére s magára a műre is hatással lévő alkotói attitűdről.¹⁵ A több mint tíz „homo”-típus közt (a *homo ludens*-től, a *homo moralis* és *homo heroicus* kategórián át, a *homo aestheticus*ig) a *homo oeconomicus* (a „gazdasági ember”) is szerepel. Ha végiglapozzuk irodalomtörténeti névsorunkat, úgy ebbe a kategóriába is lehet sorolni Fáy Andrást, mint Móricz Zsigmondot, függetlenül attól, hogy az egyiknek voltak pénzügyi ismeretei, a másinak pedig csak pénzügyi nehézségei voltak, melyeket az irodalmi kompetenciáival igyekezett valahogy megoldani.

Báger Gusztáv költészetében folyamatosan jelen van a közjó (a gazdasági létezés, a gazdaságos élet) fogalma és gondolköre; s kötetekben foglalkozik valamilyen formában az egyéni és közjó, tehetség és tehetőség dilemmáival. A társadalmi kérdés programszerű és lírai formába öntött megközelítésével azonban csak *Az etikus gazdaság és a közjó élettana* versciklusban találkoztam.

¹³ Vö: Borges, J. L. (2002): *A költészet rejtélye*. In: Uő: *A költői mesterség*. Európa, Bp., 5–25.

¹⁴ *Költség és költészet* címmel 2020 februárjában szervezett konferenciát az ELTE. Sok köze ennek ugyan nem volt a költészethez, mert csak a „költéssel” foglalkozott. <https://btk.elte.hu/dstore/document/1743/Halmos%20K%C3%A1rly%2065.pdf> (2020. 08. 05)

¹⁵ VITÉZ Ferenc (2019): *A homo partialistól a homo totusig*. Az irodalmi attitűdvizsgálat szükségességéről. <https://www.irodalmijelen.hu/2019-mar-19-1108/homo-partialistol-homo-totusig> (2020. 08. 01.)

Sok egyéb tényező mellett ezért is lehet izgalmas ez a friss sorozat, mert az olvasó valamilyen formában mindig érdeklődik a műhelytitkok iránt. Az *ars poetica* műfaja tulajdonképpen bevezeti őt a műhelytitkokba (hogyan készül, miért készült, hogyan kell, miért lehet stb.). Ám az olvasói közreműködéssel fölépített *ars poetica* összetettebb, s rétegzettségénél fogva nemcsak a miért és a hogyan kérdésére ad választ.

A „miért” mögött mindig az „*ős-ok*”, a „*hogyan*” mögött pedig a „*vég-cél*” irányait is feszegeti.

Báger Gusztáv etikus gazdaságról és közjóról írott ciklusa a művelődés- és boldogulás-történetünk számos szereplőjére utal, áttételesen, jelképesen vagy allegorikusan, költői módon szól közgazdaság-etikai vonatkozásokról. Végül azonban azt állapíthatjuk meg, hogy a gazdasági élet és a hétköznapi emberi (vagy emberhez méltó) élet között tulajdonképpen nincsen túl sok különbség. Ugyanis „jól” élni mindig csak „szépen” lehet – mint Kazinczy is írta.

A Jó morális, a Szép esztétikai kategória. Milyen viszonyt alakít ki velük a közgazdaság (túl azon, hogy a „közjó” fogalmát ismeri)? A válaszok a fabulatanulásokban rejlenek. S valakit – ha a versekbe foglalt nevek és fogalmak idegenítenének el – olvassa csak a záró formulákat... – Ezekből idézek alább:

*„Boswell szerint a legártatlanabbként
űzött egyik foglalatosság a pénzszerzés.*

*Akkor is, ha az ego csak ritkán képes
jóként vagy akár rosszként megnyilvánulni.”*
(Gazfickóknak szóló alkotmány)

*„Horatius Ódák könyve is visszatért:
erkölcs nélkül a törvények mire jók?*

*Mégis, e bálvány középszerűnek láttatja
az erkölcsi és a közéleti célokat.”*

(Homo oeconomicus karanténban)

A remény élettana

A „töretlen bizalmat” keresve, általában a reménytől indulunk el, majd hozzá jutunk vissza. Az emberi viselkedést sokféleképp lehet osztályozni – válaszszuk most az aktív és passzív kategóriát!

A Bűn aktív, és a Bűnhődés már passzív. A Cselekvés aktív, a Lustaság, a Tétlenség passzív. A Várakozás lehet aktív, ha tudjuk, hogy mire várunk (döntöttünk a várakozás céljáról); s ugyanúgy lehet passzív is, ha a várakozással elodáznunk szeretnénk valamilyen döntést.

A Megbánás aktív (tudjuk, mit követtünk el rosszul), a Bánkódás azonban passzív (csupán az lebeg előttünk, hogy valami nem úgy sikerült, ahogy szeretnénk volna).

A Remény viszont egyszerre aktív és passzív.

Mert ha már szeretnénk – igazán és elhatározásból –, akkor bizonyosra tesszük is érte. Ha álmodozunk csupán, a remény nem segít, mert az álmodozás sem segít. A Tett nélküli várakozás Cél nélkülivé válik.

Báger Gusztáv egzisztenciális reménye tulajdonképp könnyen értelmezhető – de nehezen megvalósítható:

*„Hozzáadni egy életet a Léthez
felszentelt és múlhatatlan érdem.”*

Az „új entitás” megszületése ugyanolyan csoda, mint amilyen titok övezi a csodákat; az „új entitás” megszületése, a fogantatás (Báger Gusztáv versében) már ünnep.

S ezt az Ünnepet (a régiből következményes Új Azonosság születését, akár a Megváltó életét és kálváriáját) felemás fogadtatás várja majd. A példaképeket lassan el fogjuk feledni – hiszen minden sokkal nyugalmasabb, ha a „példáink” nem szólítják meg a lelkiismeretet...

A totális háborúban elhallgatnak a vészjelzések – de mi lesz a virágcsokrokkel?! Hogyan viszonyulunk az ősi bűnhöz, melynek mércéje kettős: Éva szakított-e a fáról; vagy hogy Káin megölte-e Ábelt...?

Mint a sorozatok függésében: itt sincs tanulság – „az ember úgy alszik el”. – Bűn és bűnhődés mit se számít; a háborúban vagy abortuszban halni meg.

Gyanús léptek a lépcsőházban?

De hiszen ott, ahol éppen te alszol most, egyszer már otthon érezte magát a Szentlélek két filozófus elképzelt beszélgetésében; s tudod, hogy mikor meg akarták ölni mind a hármat (Hérakleitoszt, Arisztotelészt és a Lelket), a remény váltotta meg őket a haláltól.

Most sincs ez másképp.

S Báger Gusztáv is hozzáadja életét a Léthez...

IRODALOM

- BÁGER Gusztáv (2018): *Napharang. Válogatott és új versek*. Széphalom Könyvműhely, Bp.
- BÁGER Gusztáv (2020): A zene élettana. *Zempléni Múza*, 2020/nyár, 78–81. old.
- BERGSON, Henri (1930): *Teremtő fejlődés*. (Fordította és bevezetéssel ellátta: Dr. Dienes Valéria.) Magyar Tudományos Akadémia, Bp.
- BORGES, J. L. (2002): *A költészet rejtélye*. In: Uő: *A költői mesterség*. Európa, Bp., 5–25.
- BOWLES, Samuel (2018): *Az etikus gazdaság. Miért nem helyettesíthetik a jó ösztönzők a jó állampolgárokat?* Pallas Athéni Könyvkiadó, Bp.
- FÜST Milán (1997): *Látomás és indulat a művészetben*. (A szöveget gondozta: Kis Pintér Imre.) Kortárs Kiadó, Bp.
https://konyvtar.dia.hu/xhtml/fust_milan/Fust_Milan-Latomas_es_indulat_a_muveszetben.xhtml (2020. 08 21)
- SÍK Csaba, szerk. (1982): *Ars poeticák a XX. századból*. Gondolat, Bp.
- SIPOS Lajos, szerk. (2018): *„Dallammá alakítjuk a dilemmákat”. Tanulmányok, ismertetések, interjúk, levelek, e-mailek Báger Gusztáv költészetéről*. Tiszatáj Könyvek, Szeged.
- VITÉZ Ferenc (2019): *A homo partialistól a homo totusig. Az irodalmi attitűdvizsgálat szükségességéről*. <https://www.irodalmijelen.hu/2019-mar-19-1108/homo-partialistol-homo-totusig> (2020. 08. 01.)

René Magritte 1926-ban festett L' oasis c. képe szerepel a Báger Gusztáv költészetéről szóló, 2018-ban megjelent, „Dallammá alakítjuk a dilemmákat” c. kötet borítóján